

У статті наголошено, що злочини у сфері службової діяльності здебільшого скоюються за допомогою комплексу поведінкових актів, що мають окрему кримінально-правову кваліфікацію, – злочинних технологій у сфері службової діяльності. Визначено сутність і значення технологій злочинної діяльності, зокрема й у криміналістичній характеристиці злочинів у сфері службової діяльності. Виокремлено злочинні технології у сфері службової діяльності та розкрито їх зміст.

Ключові слова: злочинна технологія, досудове розслідування, злочини у сфері службової діяльності, криміналістична характеристика, криміналістична методика.

Постановка проблеми. Злочинна діяльність має складний багаторівневий характер, дослідити який можна лише з допомогою системного аналізу елементів, що її утворюють [1, с. 151]. Тому зміст розслідування кожного злочину полягає у встановленні його обставин, необхідних для прийняття обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні. Перелік таких обставин закріплений у ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Серед обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, законодавець виділив і спосіб вчинення злочину (згідно з п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України) [2], який виступає у ролі постійної ознаки, що має місце завжди, в усіх випадках учинення будь-якого злочину. Як зазначає Я. М. Браїнін, немає жодного злочину без притаманного йому способу вчинення [3, с. 182]. Отже, знання про спосіб, розкриваючи динамічний бік злочинної діяльності, визначають напрям пізнання істини, засоби, прийоми й методи виявлення, дослідження та використання доказів, а також конкретні рекомендації щодо розслідування [4, с. 432; 5, с. 104]. Процес розкриття злочину та доказування, в основному, відбувається в такому порядку: від виявлення змін у матеріальному середовищі до встановлення способу, від способу вчинення злочину до виявлення суб'єкта злочину [6, с. 428]. Тобто спосіб учинення злочину найбільшою мірою відображає форму зовнішнього прояву діяння та індивідуальні особливості, притаманні лише йому [7, с. 36]. З огляду на це особливої актуальності набуває питання про способи скоєння злочинів у сфері службової діяльності, зокрема їх комплекси – злочинні технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про поняття та значення способу вчинення злочину, серед яких і технології злочинної діяльності, неодноразово досліджувалося в працях таких учених, як: Я. М. Браїнін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, Г. Г. Зуйков, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, О. Ф. Лубін, М. І. Панов, В. Б. Смелік, Р. Л. Степанюк, В. В. Тищенко та інших. Проте вказана проблематика не знайшла свого цілкового вирішення. До прикладу, існує кілька підходів до формулювання понять «спосіб вчинення злочину», «технологія злочинної діяльності (злочинного збагачення)» та їх значення під час розслідування кримінальних правопорушень. Питання про способи вчинення злочинів,

зокрема злочинні технології, у сфері службової діяльності досліджувалося фрагментарно та поверхнево.

Формування цілей. Метою представлено дослідження є з'ясування сутності сукупності способів учинення злочину та висвітлення основних технологій злочинів у сфері службової діяльності. Адже через дію великої кількості факторів способи вчинення злочинів повторюються, що й дає змогу проводити їх систематизацію, використовувати отримані відомості для надання криміналістичних рекомендацій загального призначення, не обмежуючись до того тільки завданнями розслідування конкретного злочинного прояву [8, с. 60].

Виклад основного матеріалу. Спосіб учинення злочину як віддзеркалення протиправного діяння в зовнішньому середовищі дає уявлення про процес підготовки, безпосереднього вчинення та приховання злочину. З огляду на це його встановлення є обов'язковим для повного відтворення обстановки вчинення злочину та з'ясування всіх обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [9, с. 76]. Через це важливим є питання виділення способів учинення злочинів у сфері службової діяльності.

Зокрема, у криміналістиці прийнято розрізняти повно- і не повноструктурний спосіб учинення злочину. Про перший йдеться в тому випадку, коли вчинялися дії з підготовки, учинення й приховування злочинів, що об'єднуються спільним задумом, а про другий – коли відсутня вся сукупність вказаних дій. До того ж способи підготовки та приховування злочину здебільшого мають суто криміналістичне значення, оскільки виступають як носії інформації щодо слідів злочинної діяльності, особи злочинця й інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Проте зміст способів злочинів у сфері службової діяльності дещо виходить за межі криміналістичного розуміння, оскільки для підготовки та приховування основного злочину в згаданій сфері нерідко потрібно вчинити декілька йому підпорядкованих. Тому вважаємо, що способи вчинення злочинів у сфері службової діяльності зазвичай поряд з криміналістичним мають самостійне кримінально-правове значення, адже потребують окремої кваліфікації. Тобто йдеться про сукупність (комплекс) способів або, як її ще іменують у криміналістичній літературі, технологічну (злочинну) операцію, технологію злочинної діяльності тощо.

Зокрема, як зазначає С. А. Тарарухін у дослідженні, присвяченому способам учинення розкрадань, здійснення злочинної операції зумовлюється об'єктивними чинниками, що нерідко змушує злочинця заради подолання труднощів вдаватися до різного роду хитрощів, спрямованих на реалізацію злочинного умислу або на приховування вже вчиненого злочину в разі існування загрози його викриття. У таких випадках основний спосіб доповнюється допоміжними, що в непоодиноких випадках містять ознаки самостійних злочинів [10, с. 143]. Відповідно, досягнення злочинного умислу в значній кількості випадків потребує вчинення низки дій, що кваліфікуються за однією статтею кримінального закону, так і сукупності діянь, що кваліфікуються по-різному, але об'єднані загальними

мотивами й метою [11, с. 104]. Згідно з результатами узагальнення матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ) щодо злочинів у сфері службової діяльності останні залежно від масштабу злочинної діяльності в 68,3% випадків учиняються як технології злочинної діяльності й у 31,7% – як поодинокі злочини.

Щодо цього вважаємо за потрібне розглянути панівні в криміналістичній науці підходи до трактування технології злочинної діяльності. Зокрема, принципово важливою є позиція А. Ф. Волобуєва стосовно ролі технології злочинної діяльності (злочинних технологій збагачення) як сукупності способів учинення економічних злочинів. На думку вченого, для економічних злочинів характерні технології злочинної діяльності з використанням статусу суб'єктів підприємницької діяльності. Такі технології мають форму організаційних та господарських дій засновників і керівників комерційних структур, які, своєю чергою, спрямовані на створення сприятливих умов для вчинення економічних злочинів та маскування злочинної діяльності з метою ухилення її організаторів від відповідальності [12, с. 54-55]. Тому під злочинними технологіями збагачення пропонується розуміти комплекси взаємопов'язаних злочинів (основного та вторинних), що вчиняються ОЗГ для отримання матеріальної вигоди, і з використанням легальних форм господарської діяльності [13, с. 33]. На складність способів учинення економічних злочинів, що вчиняються з використанням фіктивних підприємств, указує й В. В. Лисенко. Учений зазначає, що один засіб одночасно може використовуватися для підготовки злочину, його безпосереднього вчинення та приховання наслідків [14, с. 66].

В. Б. Смелік запропонував розуміти технології злочинної діяльності як систему (комплекс) злочинів різних видів, пов'язаних закономірними зв'язками й спрямованих на досягнення загальної злочинної мети [15]. Л. І. Аркуша визначає технології злочинної діяльності для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, у спосіб перерахування злочинів, котрі така технологія об'єднує в собі. Зокрема, це комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів та злочинів, спрямованих проти власності, яким притаманні ознаки системної діяльності [16, с. 30]. Р. Л. Степанюк трактує технологію злочинної діяльності як систему взаємопов'язаних актів поведінки, що вчиняються в межах однотипного задуму і дають можливість досягти певного результату в спосіб учинення різних за кримінально-правовою кваліфікацією злочинів [17, с. 47].

З урахуванням вищенаведених положень пропонуємо під технологією злочинної діяльності, зокрема й у сфері службової діяльності, розуміти систему взаємопов'язаних і взаємообумовлених кримінально-караних діянь, спрямованих на досягнення єдиної мети. До того ж для злочинних технологій у сфері службової діяльності притаманне насамперед використання статусу (істинного чи присвоєного) службової особи й обумовлених ним повноважень [18, с. 209-210; 19, с. 160].

Отже, учинення злочинів у сфері службової діяльності може здійснюватися не тільки в спосіб реалізації сукупності поведінкових актів, а й комплексу поведінкових актів, що мають окрему кримінально-правову кваліфікацію (комплексу злочинів). Тобто йдеться про злочинні технології у сфері службової діяльності (68,3%). Зокрема, з урахуванням аналізу слідчої та судової практики розслідування злочинів у сфері службової діяльності вдалося виділити наведені нижче групи злочинних технологій, притаманних згаданій категорії злочинів.

1. Технології розкрадань, що вчиняються з використанням службового становища. Основним злочином вказаних технологій є привласнення, розтрата або заволодіння ним через зловживання службовим становищем, у той час, як допоміжними злочинами можуть бути фіктивне підприємництво, службове підроблення, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу тощо.

Розповсюдженням різновидом вказаної групи злочинних технологій є створення фіктивних підприємств та укладання від їх імені угод з іншими суб'єктами господарювання, зокрема з органами державної влади, місцевого самоврядування, державними та муніципальними закладами на проведення безтоварних операцій без фактичного їх проведення. Кошти, що перераховуються на рахунки фіктивних фірм за проведення безтоварних операцій, які насправді не проводяться, привласнюються службовими особами.

Технології розкрадань також учиняються в спосіб використання службового становища для отримання доступу та фактичного заволодіння майном, а також для приховування факту його вчинення. З огляду на це таке розкрадання нерідко вчиняється у співучасті зі службовими особами правоохоронних чи контролюючих органів. Не менш розповсюдженим варіантом скоєння розкрадання є вчинення службовою особою службового підроблення.

2. Технології заволодіння чужим майном способом обману. Для вказаної групи характерним є вчинення шахрайства чи шахрайства з фінансовими ресурсами як основного злочину, а самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу тощо – як додаткового.

Обманне заволодіння чужим майном може здійснювати особа в спосіб присвоєння нею владних повноважень або звання службової особи. Зокрема, особа, не маючи на те наданого їй права та не будучи працівником правоохоронних органів, називається потерпілому співробітником правоохоронного органу, таким чином самовільно привласнюючи собі владні повноваження. Потерпілий, упевнений у тому, що злочинець дійсно є працівником правоохоронного органу, на його вимогу передає йому своє майно, яким злочинець і заволодіває. Окрім того, заволодіння чужим майном у спосіб обману може вчиняти особа, використовуючи своє службове становище. Також для представленої групи злочинних технологій

розповсюдженням є вчинення службового підроблення заради одержання субсидій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків, а в окремих випадках – зловживання своїм службовим становищем, що призводить до незаконної реалізації заставного майна.

3. Технології збагачення у сфері службової діяльності. У цьому випадку основним злочином виступає або прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, або незаконне збагачення, або зловживання впливом. До того ж допоміжними злочинами можуть бути зловживання владою або службовим становищем; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; службове підроблення; службова недбалість; незаконне переправлення осіб через державний кордон України; втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби; розголошення комерційної або банківської таємниці; порушення права на отримання освіти тощо.

4. Технології інших злочинів, що вчиняються у сфері службової діяльності. Йдеться про вчинення як основного злочину одного з таких: зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; службову недбалість. При цьому допоміжними злочинами можуть бути службове підроблення; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; незаконна приватизація державного, комунального майна; забруднення або псування земель; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби; несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку; несанкціоновані дії з інформацією, що підлягає обробці в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, учинені особою, яка має право доступу до неї.

Особливістю цієї злочинної технології є те, що особа використовує своє службове становище для задоволення власних інтересів, інтересів третіх осіб у різних галузях суспільної діяльності. До того ж таке використання може проявлятися як у зловживанні службовим становищем, так і в перевищенні своїх повноважень. Допоміжні ж злочини допомагають досягти злочинного наміру в спосіб створення сприятливих для цього умов, а також приховати факт їх учинення тощо.

Водночас, окрім активного використання свого службового становища особами, указані технології можуть вчинятися в спосіб невиконання або

неналежного виконання службовими особами своїх функцій. До того ж така недбалість нерідко супроводжується вчиненням службового підроблення. Прикладом є складання актів приймання виконаних робіт без фактичного такого приймання. Такі діяння є проявом несумлінного ставлення службових осіб до виконання своїх обов'язків, а не корупції.

Висновки. Злочини у сфері службової діяльності здебільшого скоюються за допомогою комплексу поведінкових актів, що мають окрему кримінально-правову кваліфікацію, – злочинних технологій у сфері службової діяльності, яким притаманне використання передусім статусу (істинного чи присвоєного) службової особи й обумовлених ним повноважень. Злочинам у сфері службової діяльності характерні технології розкрадань, що вчиняються з використанням службового становища; технології заволодіння чужим майном у спосіб обману; технології збагачення; технології інших злочинів, що вчиняються у сфері службової діяльності.

Використані джерела:

1. Чичиркіна С. П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1). С. 151-158. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2011_1(1)_21).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
3. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М.: Юридлит., 1963. 275 с.
4. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 томах. М.: Юристъ, 1997. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
5. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
6. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.
7. Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканості неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 36-46.
8. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. В 3 томах: пособие для преподавателей, адъюнктов, соискателей и слушателей учебных заведений МВД СССР. М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1977. Т. 1: Общая теория советской криминалистики. 340 с.
9. Пчеліна О. В. Спосіб вчинення економічного злочину як елемент предмета доказування у кримінальній справі. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 травн. 2009 р.)*. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. С. 73-76.
10. Тарарухин С. А. Криминологические аспекты способов совершения чистдений. *Проблемы борьбы с преступлениями в сфере экономики*. Київ, 1990. С. 140-147.

11. Тищенко В. В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности. *Проблемы государства и права Украины*: сборник научн. трудов. Киев: УМК ВО, 1992. С. 103-109.

12. Волобуев А. Фиктивное предпринимательство как способ сокрытия тяжких экономических преступлений. *Российская юстиция*. 2001. № 6. С. 54-55.

13. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

14. Лысенко В. Криминалистическая характеристика отдельных способов преступной деятельности с использованием фиктивных предприятий. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 3. С. 66-70.

15. Смелік В. Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

16. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2011. 40 с.

17. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А. Ф. Волобуєва. Харків : Вид-во ХНУВС, 2012. 382 с.

18. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 568 с.

19. Пчеліна О. В. Теоретичні основи формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : монографія. Харків : ТОВ «В справі», 2017. 524 с.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2018

Пчеліна О. В. Понятіе и характеристика преступных технологий в сфере служебной деятельности

В статье отмечается, что преступления в сфере служебной деятельности в подавляющем большинстве совершаются с помощью комплекса поведенческих актов, имеющих отдельную уголовно-правовую квалификацию, – преступных технологий в сфере служебной деятельности. Определены сущность и значение технологий преступной деятельности, в том числе и в криминалистической характеристике преступлений в сфере служебной деятельности. Выделены преступные технологии в сфере служебной деятельности и раскрыто их содержание.

Ключевые слова: преступная технология, досудебное расследование, преступления в сфере служебной деятельности, криминалистическая характеристика, криминалистическая методика.

Pchelina O. Concept and Characteristic of Criminal Technologies in the Field of Service Activities

In this article, existing scientific approaches to treatment of method of committing a crime and technology of criminal activity are analyzed and essence of criminal technology is clarified. In particular, it was emphasized that the method of committing a crime as a reflection of an unlawful act in the external environment gives an idea of the process of preparation, direct execution and concealment of a crime. Because of this, its establishment is obligatory for the complete reproduction of the situation of the crime and clarification of

all circumstances that are subject to proof in the criminal proceedings. It is noted that the methods of committing crimes in the field of official activity are often, along with the forensic ones, of an independent criminal-law meaning, since they require a separate qualification. That is, it refers to the totality (complex) of methods or, as it is also called in forensic literature, technological (criminal) operation, technology of criminal activity, etc. Attention is paid to the crimes in the field of official activity in the overwhelming majority are made through a complex of behavioral acts having a separate criminal-legal qualification – criminal technologies in the field of service activity. The author proposed to understand the criminal technologies in the field of service activity as a system of interconnected and interdependent punitive acts aimed at achieving a single goal. Such technologies are inherent in the use of primarily the status (true or assigned) of an official and his mandate. Taking into account the analysis of investigative and judicial practice in the field of crime investigation in the field of service activity, it is proposed to distinguish such criminal technologies in the sphere of official activity as technology of theft committed using the official position; technology of taking ownership of someone else's property by deception; enrichment technologies in the field of official activity; technologies of other crimes committed in the sphere of official activity.

Keywords: criminal technology, pre-trial investigation, crimes in the sphere of official activity, criminalistics characteristics, criminalistics methods of investigation.

УДК 343.71

*О. І. Савка,
М. В. Стащак*

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Статтю присвячено висвітленню оперативно-розшукової характеристики вбивства на замовлення. Проаналізовано чинне законодавство та емпіричний матеріал. Констатовано, що сучасна оперативно-розшукова характеристика вбивств на замовлення охоплює багато різних спеціальних ознак, починаючи від місця, часу та способу їх вчинення й закінчуючи наявністю типових ознак жертв таких злочинів, замовників і виконавців. Проте здебільшого саме залежно від особи потерпілого та передбачуваної мети вчинення вбивства на замовлення, будуть також залежати й інші ознаки.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, вбивство на замовлення, оперативно-розшукова протидія.

Постановка проблеми. Побудова правової держави передбачає всебічну охорону широкого кола особистих прав та інтересів громадян України. Зокрема, Конституцією України визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні [1]. Водночас у ст. 27 Основного Закону держави підкреслюється, що кожна людина має невід'ємне право на життя й ніхто не може свавільно людину позбавити його. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. На захисті особи, її прав та інтересів стоять і правоохоронні органи [1]. Однак попри їхні зусилля в напрямі протидії тяжким та особливо тяжким злочинам, істотного зменшення кількості вчинених вбивств не прослідковується. Натомість, останніми роками все більшого розповсюдження набирає таке